

DEMOKRATİK PARLAMENTER SİSTEMİN BEŞİĞİ İNGİLTERE’NİN TARİHİNDEN İLGİNÇ ANEKDOTLAR

Arş.Gör.Ferruh TUZCUOĞLU

Süleyman Demirel Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GİRİŞ

Demokratik sistemler içerisinde, yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu sistem olarak kabul edilen parlamenter hükümet sistemi, Britanya Adasında doğmuş ve gelişmiştir.

Demokratik parlamenter sistemin, bugünkü durumuna gelmesinde, İngilizler’in bu modele olan yatkınlıklarının yanısıra, ilginç tesadüflerin meydana gelmesi de etkili olmuştur. Sistemi 1215 tarihinde (Magna Carta Libertatum’un ilânı) yeryüzüne çıkan bir su kaynağı olarak düşündüğümüzde; sular bir yandan coğrafi şartlara göre yeryüzüne dağılırken, öte yandan insanlar da yeri geldiğinde suyun yönünü değiştirmişlerdir. Su kaynağının bulunduğu coğrafyaya göre yol bulması sistemdeki rastlantıları, insanlar tarafından gerektiğinde yolunun belirlenmesi durumu ise toplumun bu sistemi kendi özelliklerine göre şekillendirme gayretlerini ifade eder.

Demokratik parlamenter sistem İngiltere’de doğup o ülkenin içinde bulunduğu koşullarla uyumlu olarak gelişen bir sistem olmasına

rağmen, koşulları birbirinden çok farklı ülkelerde uygulanmaya çalışılmaktadır. Değişik ülkelerdeki uygulama sonuçları ise yine koşullar gibi büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların, daha doğrusu değişik uygulamalardan ortaya çıkan olumsuz sonuçların ve başarısızlıkların nedenini tek bir sebebe indirgemek mümkün. Bu bizi yanılgıya götürür.

Ancak tarihi sürecin uzunluğu/kısalığı diğer faktörlerden daha önemli bir yer işgal eder. Çünkü inkar edilemeyecek gerçek, sistemin özünmsenme yani sindirilme sürecinin İngiltere’de çok uzun (yaklaşık 800 yıl) diğer ülkelerde ise çok kısa oluşudur. Biz örnek olması nedeniyle 800 yıllık süreçten bazı ilginç noktaları ortaya koymaya çalışacağız.

MAGNA CARTA LİBERTALIM’A DOĞRU

5.yüzyılda Batı Roma imparatorluğundan ayrılan Britanya Adasında 1066 tarihindeki Büyük Norman İstilasına (Hasting Savaşı) kadar merkezi bir otorite kurulamamış olması dikkat çekicidir.¹ Merkezi otoriteden yoksun adada güçsüz krallar ile toprak sahibi beyler eşitmiş gibi birlikte yaşadılar ve bu esnada büyük kargaşalar yaşanmadı. İstilacı Norman kralı William’ın istiladan sonraki ilk işi, İngiliz toprak aristokrisisindeki büyük toprak parçalarını alıp kendi asillerine dağıtmak ve adada merkezi bir krallık kurmak oldu. “İşte bu tarihten sonra İngiltere’de halk İngiliz, hanedan ise farklı bir millettten, Normanlar’dan oldu.”

13. asrın başlarında Kral Yurtsuz John (Jean)’un Papa 3. Innocent ile yaptığı mücadeleyi kaybetmesi ve Fransa kralı Phillipe Auguste ile yaptığı Bauvine Savaşından da (1214) mağlup ayrılması,² kendi yurttaşları arasında da değerinin ve otoritesinin azalmasına neden oldu. Bu da etkisini göstermekte gecikmedi. Aradan bir yıl bile

¹ ŞAYLAN, Gencay, “*Çağdaş Siyasal Sistemler*”, TODAİE Yayınları. no: 192, Ankara- 1981, s.37.

² GÖZE, Ayferi, “*Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*” Beta Yayınevi., 5. Bası, İstanbul- 1989, s.440.

geçmeden (1215) İngiliz baronlar, Provakatör Piskopos (ar şövek) Langton'un marifetiyle isyan bayrağını açarak, kralı kendini güçlü hissettiği zaman mer'iyetten kaldırdığı "Pantaganet Şartı"nı yeniden meri duruma getirmesini istediler.³ Kral John içinde bulunduğu vaziyet gereği bunu kabul etmek zorundaydı ve nitekim kabul etti de. Yeniden düzenlenen Pantaganet şartı "Magna Carta Libertatum" (Büyük özgürlük şartı) adıyla ve Latince kaleme alınarak yürürlüğe sokuldu.

Hukuk ve demokratik parlamenter sistem tarihinde pek müstesna bir yere sahip olan Magna Carta'nın değeri hukuk devleti ilkeleri diye sıraladığımız ilkeleri bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır.

Demokratik parlamenter sistemin doğduğu yer olan İngiltere'de hukuk devleti, parlamentarizm ve demokrasi ile ilgili sorunlar, Magna Carta Libertatum'un yürürlüğe girdiği tarih olan 1215'ten beri tüketilmeye başladığı içindir ki; parlamenter sistem ile demokrasi toplumun ruhuna ve geleneklerine nüfuz edip, karşılıklı etkileşim içinde yeni boyutlar kazanarak günümüze gelebilmiştir.

Büyük şart ile ilgili diğer bir ilgi çekici nokta ise, 16. asra kadar Latince olan belgenin bu asırda İngilizce'ye çevrilmesi ve kaleme alınışındaki uygulanacak Petition of Rights, Habeas Corpus Act, Bill of Rights gibi önemli İngiliz belgelerine mehaz oluşurmasıdır.⁴

CONCİLİUM'DAN PARLIAMENT'E: BİR KURUMUN DOĞUŞU

Sakson krallar döneminde, kralların özellikle oluşturulmuş meclislere danışmak, istişarelerde bulunmak gibi bir adetleri yoktu. Bu durum Normanlar'ın Sakson kralları eleyerek işbaşına gelmeleri ile İngiliz geleneklerine girmiştir.⁵ Kral Edward zamanına gelinceye kadar "Concilium" denilen toplantılarla yalnızca aristokrasının görüşlerine

³ ÇAM, Esat, "*Devlet Sistemleri*", Der Yay., İstanbul-1993, s.16.

⁴ ÇAM, İbid., s.17.

⁵ ÇAM, İbid. ŞAYLAN, op.cit., s.38 (Tam tersi durum için).

müracaat edilirken, Kral Edward'la birlikte Concilium'urn kompozisyonu değiştirilmiş; yüksek rütbeli din adamları, burjuva temsilcileri ve şövalyeler konseye dahil edilerek, (Concilium) "Magnum Concilium Regis", (Büyük Kral Konseyi) adını almış ve bu zümrelerin de görüşlerine önem atfedilmeye başlanmıştır.

Ancak Magnum Concilium Regis,'in oluşturulmasındaki esas amacın, bu kitlelerin muhtelif konulardaki görüşlerine müracaat etmekten ziyade, bunların yeni vergileri benimsemelerini temin ederek merkezi otoritenin, kırsal kesimlerdeki etkinliğini artırmak olduğunu savunan bilim adamlarının da mevcut olduğunu belirtmek gerekir.⁶

Geniş tabanlı meclis oluşturma konusunda dikkat çeken bir diğer husus ise; komşu ülke ordularının tehdit ettiği İngiltere'de Kral Edward'ın "Tüm tebayı ilgilendiren hususlarda herkesin karar vermesi gerekir" sözüdür.⁷

Magnum Cancilium Regeis'in bünyesine en son katılan sınıf kilise temsilcileridir ki, bunların konseye katıldıkları 1265 tarihinden itibaren konsey parliament⁸ (Parlamento) adını almış, böylece yapısını tamamlayıp tarihi gelişim ve değişim sürecinde pek az kesintiye uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Parlamento zaman içinde iç bünye değişikliklerine uğramış ve alt birimler oluşmuştur. Parlamento'ya en son giren sınıf unvanına sahip olan kilise temsilcileri, kral - papa çatışmasından çekindikleri için⁹ veya krala karşı vergi yükünden kurtulmak için¹⁰ parlamento'ya gelmekten vazgeçip yasa tasarılarını kendi meclislerinde oylayarak, parlamentodan ilk ayrılan grup unvanını da almışlardır.

⁶ GÖZE, op.cit.s.444.

⁷ VERNON, Manfred C., "*Devlet Sistemleri, Mukayeseli Devlet idaresine Giriş*", Çev: Mümtaz SOYSAL, Ankara - 1961, s.8.

⁸ ŞAYLAN, loc.cit. Parlamento sözcüğü köken olarak "Parler" (konuşma) sözcüğünden gelmekte, konuşma yapılan yer anlamına gelmektedir.

⁹ ÇAM, op.cit., s.18.

¹⁰ GÖZE, op.cit., s.445.

Bir sonraki aşamada ise baronlar ile yüksek rütbeli din adamlarının, şövalyeler ile burjuva temsilcilerinin birlikteliği göze çarpıyor. Bu birliktelik söz konusu ilk grup için “Lordlar Kamarası”nın, ikinci grup için ise “Avam Kamarası”nın, nüvesini oluşturması bakımından dikkate değer. Bundan sonraki asırlar Lordlar ve Avam Kamaları’nın, kral ile yetki mücadelelerine sahne olacak ve Prof.Çam’ın ifadesiyle” güç duruma göre yetkinin ağırlık noktasının yer değiştirdiği” görülecektir.¹¹

TÜDOR HANEDANI’NIN İŞBAŞINA GELİŞİ-KABİNE BİLİNCİNİN OLUŞMAYA BAŞLAMASI: CURIA REGIS’TEN KABİNEYE

1381 köylü ayaklanması ile başlayan kötü gidişatın çorap söküğü gibi ardı arkası kesilmedi ve İngilterede iç savaşlar yaşanmaya başladı. Bu savaşlardan en önemlisi 1455 yılında başlayıp 30 yıl süren “İkiğül Savaşı” olup Pantoganet hanedanının beyaz gül armalı “York kolu” ile kırmızı gül armalı “York kolu” ile kırmızı gül armalı “Lancaster kolu” arasında tahtı ele geçirebilmek gayesiyle yapılan bu savaşın,¹² İngiltere’de büyük yıkım ve sefalet neden olması, halk tarafından hiçbir zaman unutulmadı.¹³ 1485’te Loncasterların son mirasçısı durumundaki Richmond dükü 7.Henry’nin savaşı kazanmasıyla İngiltere’de “Tüdor Hanedanı” dönemi başlamıştır. Bu sülale döneminde kralın parlamentoya üstünlük sağlaması bu hanedanın yeteneklerinden kaynaklanmaktadır.

Parlamento gibi zaman içinde değişime uğrayan bir diğer kurum, yürütme organıdır. İcra kudreti uzunca bir müddet bizatihi kralın elinde bulunup, nevi şahsına münhasır bir konsey veya kendisinin güvenini kazanmış ve dilediğinde azledebileceği bir yardımcı ile yürütülüyordu. Parlamento Tüdar hanedanı ile uğraşarak monarşinin

¹¹ ÇAM, loc.cit.

¹² ŞAYLAN, op.cit., s.41

¹³ AMİTTAY, Jacob Ben-, “*Siyasal Düşünceler Tarihi*”, Çev: Levent KÖKER, Mehmet KILIÇBAY, Savaş Yay., 1. Baskı, Ankara-1983, s.152

karakteristiklerini değiştirmeye muvaffak olamayacağını anlayınca, Kral Konseyi (Curia Regis-Privary Council) ile mücadeleye girişir. Mücadeleler sonucu “İMPEACHMENT” müessesesi kabul edilerek yürürlüğe sokulur. (1536) İmpeachment ile Konsey üyelerinin meclisce tanınmış olmaları koşulu getirilmiş, ayrıca söz konusu üyelerin icraatları sırasında yapmış oldukları illegal eylem ve işlemlerden dolayı cezai sorumluluğa sahip olarak yargılanmaları ve bunun neticesinde idam, hapis, sürgün gibi cezalar ile cezalandırılabilmeleri yolu açılmıştır. Stuartlar ile parlamentonun mücadelesi sırasında Kont Strafferd ile Arşövek Land’ın idam edildiğini belirtirsek işin ciddiyeti ortaya çıkacaktır.¹⁴

Parlamentonun İmpeachment’a başvurma olanağı kralın danışmanları üzerinde son derece olumlu bir etki yaparak, danışmanların kendi aralarındaki dayanışmayı arttırmış ve kabine bilinci yerleşmeye başlamıştır.¹⁵ Curia Kegis’in üye sayısının artması konseyde yeniden yapılanma gereğini hissettirdiğinden, İmpeachment,’den itibaren en önemli siyasi işler bugünkü kabinenin başlangıcı olup bakan derecesindeki kimselerden oluşmuş “Comittee of State’e bırakılmıştır. Böylelikle en önemli devlet meselerinin görüşüldüğü, kararların alındığı mekanizma daraltılmış ve Committee of State 1640’lardan itibaren “Cabinet Council” adını olarak siyasi yönden krala bağlı kaldıysa da, İmpeachment ile cezai sorumluluk halini yumuşatıp değiştirerek, kolektif siyasi bir kabine sorumluluğunun doğmasına neden olmuştur.

İNGİLİZ TARİHİNİN EN KAVGACI HANEDANI STUARTLAR ve KAVGALARIN GETİRDİKLERİ

Son Tüdor kraliçesi 1. Elizabeth’den sonra İngiliz tahtına I. Jack geçecektir. Kral Jack, 7. Henry’nin kızı Margaret’in (İskoçya kralının eşi) soyundan geldiğinden, “Stuart Hanedanı’nın da ilk kralı olacaktır. Stuartlar, parlamento ile en fazla mücadeleye giren hanedan oldukları için, bu dönemde pek çok kargaşa yaşandı. İşin İngiltere için

¹⁴ ÇAM, op.cit., s.21.

¹⁵ ÇAM, İbid., s.22.

olumlu yönü ise kargaşalar sonunda çok önemli siyasi belgelerin kabul edildiğidir.

- Petition of Rights (Haklar Dilekçesi): Stuart hanedanının 2. kralı I. Charles'in, Fransa ile yaptığı savaşlarda yenilmesi ve parlamentoya danışmadan vergi salmak istemesi kral parlamento çatışmasına yol açar. Netice itibarıyla parlamento kralın vergi teklifini kabul eder, ama krala bazı şartlarını kabul ettirerek, kralın kabul ettiği şartlar Petition of Rights adı altında bir belgede toplanmıştır. (1628) Kralın mutlak iktidarının sınırlandırmaya yönelik şartlar Magna Carta Libertatum'da olduğu gibi hukuk devleti ilkelerinden ilham almış gözükmektedir.
- The Great Remotrance (Büyük İkaz): Dini konularda Avam Kamarasında sert bir biçimde eleştirilen 1. Charles, Parlamento'yu dağıtmak ister. 1629 tarihinde cereyan eden bu olayda Avam kamarası kral emriyle dağıtılmak yerine, kendiliğinden dağılma kararı alacaktır.¹⁶ Parlamento bundan sonra kraldan gelen taleple 1640 senesinde tekrar toplanır ve bu kez krala bir ikazda bulunma kararı alır. Siyasi literatüre Büyük İkaz olarak geçen bu belgede "Belli bir yönetim şekli öngörülerek, parlamento kralın sürekli ve zorunlu bir iktidar ortağı yapılmaktadır".¹⁷

Cromwell'in Cumhuriyeti: İktidarın sınırlandırılmasını bir türlü hazmedemeyen 1. Charles'in tekrar parlamento ile mücadeleye girmesi İngiltere'de içsavaş çıkmasına neden olur. Kral I. Charles'in ordusu karşısında "Bedford ve Naseby" savaşlarında yenilgiye uğrayınca kral İskoçya'lılara sığınmak zorunda kalır. (1646) Parlamento ancak 400.000.- pound ödeyerek kralı geri alır.¹⁸ Bundan sonra da karışıklıkların bitmediğini, aksine arttığını görüyoruz. Savaş sırasında parlamento ordularını destekleyen yoksul halk yığınları krallığın ortadan kalkmasını ve adil toplum düzeninin getirilmesini istiyorlardı. Bu görüş Avam kamarasına yansyarak " Levellers

¹⁶ GÖZE, op.cit., s.450.

¹⁷ GÖZE, İbid.

¹⁸ ŞAYLAN, op.cit., s.43.

Grubu'nu oluşturdu. Baskılar sonucu 19 Mayıs 1649'da kral idam edildi.¹⁹ Lordlar Kamarası feshedildi ve Cumhuriyet kuruldu. Cumhurbaşkanı da Oliver Cromwell oldu. Cromwell'in Cumhuriyet adını verdiği dikta rejimi, o ölüncüye değin sürdü ve Cumhuriyet denemesi 9 yıl kadar sürüp 1658'de sona erdi. Bundan sonra ise Stuart Hanedanından 2. Charles tekrar İngiltere'ye tahta davet edildi.

Habeas Corpus Act: Parlamento ile arası sürekli sıcak ve yumuşak bir ilişki bütününe dayanan Kral 2. Charles döneminde kişi güvenliği ile ilgili dünyanın gerçekten en önemli ve ilk kul yapısı belgelerinden olan Habeas Corpus Act kabul edilmiştir (1679). Bu belge incelendiğinde özetle şu noktalar ön plana çıkarılabilir.

-Yargıç kararı olmadan tutuklama ve cezalandırma yapılamaz.

-Uzun süre yargıç önüne çıkarılmadan tutuklu bırakmak yasaktır. Tutuklanan kimse dilerse 24 saat içinde yargıç önüne çıkarılmak zorundadır.²⁰

-(İstisna durumlar saklı kalmak koşuluyla) tutuklunun kefaletle serbest bırakılması veya tutuksuz yargılanmasına karar verilebilir.

-Tutukluluk hali devam ederken yargılama yapıldığında, davanın kısa zamanda neticelendirilmesi kanun gereğidir.

İlerleyen yıllar boyunca İngiliz yargıçlar bu ilkeleri mükemmel bir şekilde uygulayarak kişi haklarının korunmasında pek önemli bir görevi başarıyla yürüttüler. Habeas Corpus Act benzeri bir düzenlemeyi Kıta Avrupasında ve ülkemizde görmek ise çok uzun zaman sonra mümkün olabildi.

¹⁹ AMİTTAY, op.cit., s.155.

²⁰ ŞAYLAN, op.cit., s.452.

Bill of Rights (Haklar Bildirisi): Parlamento'ya karşı girişimlerde bulunan Kral 2. Jack'ın Parlamento tarafından tahttan hal edilerek Fransa'ya kaçması İngiliz tarihine "Glorious Revolution" (Şanlı Devrim) olarak geçmiştir. Şanlı Devrim'in en meşhur taraflarından biri de filozof John Locke'dur. Olayların yatışmasından sonra tahta 2. Jack'ın kızı Mary ile onun Hollanda hanedanına mensup eşi Orange Prensi William davet edilmiştir. Yeni kral ve kraliçe Bill of Rights'ı kabul eder. Bu belgeyle kral "Jus dispensendi" (yasa yapma) yetkisini kaybetmiş ve parlamenter rejimi demokratlaştırıcı ilkeler benimsenmiştir. (1689)²¹

İNGİLİZCE BİLMEYEN İNGİLİZ KRALLARI HANNOVERLERİN, İNGİLİZCE BİLMEYENLERİNİN BÜYÜK FAYDASI VE PARLAMENTER REJİMİN DEMOKRATLAŞMASI:

Kraliçe Anne'den sonra Stuart Hanedanından tahta çıkacak kimse olmadığı için, ilk Stuart Hanedanı I. Jack'ın Almanya'ya gelin olup, Palatine Elektrisi olan kızı Elizabeth'in torunu George (Hanover Elektrisi Sophia'nın oğlu) kral olarak İngiltere'ye tahta davet edilmiştir. I.George'un tahta çıkışıyla İngiltere'de Alman asıllı, Hannover Hanedanı dönemi başlamıştır.

Hannover'den gelen yeni Hanedanın İngilizce bilmemesi, demokratikleşme ve parlamentarizm sürecinde hızla ilerleyen İngiltere için adeta bir lütuf oldu.²² Şöyleki, kral İngilizce bilmediğinden kabine toplantılarını takipte güçlük çekiyordu. Bu durum sıkıntı yaratınca, kral kabine toplantılarına başkanlık yapmaktan vazgeçmiş, yerini kabine içinde sözünü dinletebilen bir üyeye bırakmıştır.²³ Bunun neticesinde kralın siyasi gücü azalmaya başlamış, kabineye başkanlık eden kişinin siyasi gücü artmaya başlamıştır. Netice olarak kabineye başkanlık eden kişi başbakan olarak günümüze kadar

²¹ GÖZE, op.cit., s.452.

²² DUVERGER, Maurice, "Siyasal Rejimler", Çev: Teoman Sosyal Yayınları, 1. Basım, İstanbul- 1986, s.74 .

²³ DUVERGER, ibid.

gelmiş olup, bu görevi tam manasıyla (yetki ve sorumluluklarıyla ilk kez yerine getiren kişi ise “Robert Walpole” olmuştur. (1720)

İngiltere’de 18. asrın sonunda yerleşen sistem liberal olmakla birlikte seçmenler yönünden dar bir çevreye inhisar etmekteydi.²⁴ Sanayi devrimiyle birlikte gelen kentleşme olgusu, ülkenin demokratik ve ekonomik dengesini değiştirmiştir. Mamafih, İngilizler kendilerine özgü realizmleriyle tedrici ve tedbirli aşamalarla siyasi sistemlerini daha geniş bir tabana dayandırmayı başardılar. Bundan dolayı da seçmen sayısı devamlı bir şekilde arttı.

Parlamente sistem İngilizlerin geleneklerine ve arzularına son derece müsait olduğundan, kitlelerin siyasete yakın oluşları parlamentarizm mekanizmasına yeni bir açıklama getirmekle birlikte, temel ilkelerde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Demokratikleşme olarak kabul edebileceğimiz bu oy verme hakkının genişlemesi, siyasi partilerin oynadığı rolün öneminin artmasına dayanmaktadır.²⁵

Uygulanan seçim tekniğinin de etkisiyle çift parti sistemi yavaş yavaş yerleşerek İngiliz siyasi rejiminin temel verisi durumuna girmiştir. İngilterede bugün bile tüzel kişilik olarak çok sayıda parti bulunmakla beraber, bunların büyük kısmı bölgesel veya ideolojik partilerdir ve siyasi hayatta etkin değillerdir. Sistem yönünden önemli olan konu, daima iktidar veya muhalefet olarak iki partinin karşı karşıya kalmış olmasıdır: 19. yüzyılda liberallerin safdışı bırakılmasından sonra muhafazakar - işçi ikilisi gibi.²⁶

²⁴ ÇAK, op.cit., s.23.

²⁵ ÇAM, ibid.

²⁶ GÜRBÜZ, Yaşar “*Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*” Beta Yayınevi., 2.Bası, İstanbul-1987, s.42,...